BÂBIÂLİ'NİN KÜTÜĞÜNÜ TUTAN ADAM

REŞİD HALİD GÖNÇ

HAYATI, KOLEKSİYONERLİĞİ VE EDEBÎ PORTRELERİ

İBRAHİM ÖZTÜRKÇÜ

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 2209
KÜLTÜR SERİSİ: 1170

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-826-1

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Mahmut Doğan

Kapak Baskısı: CB Matbaacılık

Baskı: Ötüken Neşriyat AŞ
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50
Sertifika Nu: 49269

İstanbul - 2025

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İbrahim Öztürkçü: 1980 yılında Van'da doğdu. İlköğrenimini memleketinde, orta öğrenimini ise Gaziantep'te tamamladı. Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden 2001 yılında mezun oldu. Aynı yıl başladığı Eski Türk Edebiyatı alanında Yüksek Lisans çalışmasını 2004 yılında tamamladı. Uzun yıllar çeşitli dergilerde edebiyata disiplinlerarası bir yaklaşımın ürünü olan makaleler neşretti, bazı dergilerde editörlük ve yazı işleri müdürlüğü yaptı. *Yeni Türk Edebiyatında İhtifal ve Jübileler* başlıklı Doktora çalışmasını, 2023 yılında İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde tamamladı. Akademik çalışmalarına çeşitli kurumlarda devam etmektedir.

Telif ve neşre hazırladığı bazı kitap çalışmaları: *Kültür ve Edebiyatımızda İlkler ve Enler* (2009), *Şemseddin Sami'den Emsâl-Özdeyişler* (2010); *Abdullah Paşa'nın Balkan Harbi Hâtıratı* (2012); *Abdülhamid'in Âhı-Süleyman Nazif İttihat ve Terakki'yi Anlatıyor* (2014), Feridun Kandemir'in *Rıza Tevfik'in İtirafları: Hayatı-Felsefesi-Şiirleri* (2013), *Berlin Caddelerinden Necid Çöllerine Mehmed Âkif* (2016), *Edebiyat Mahkemesinde Mehmed Âkif-Safahât/Birinci Kitap Tartışmaları* (2017), Midhat Cemal Kuntay, *Fatih ve Fetih: Fatih Sultan Mehmet* (2018); *Mü'min ve Muvahhid Bir Muallim: Ahmed Vahyi Ölmez* (2018); *Bir Ahlâk Âbidesi: Abbas Halim Paşa* (2018); *Meşhur Bir Dost, Meçhul Bir Adam: Hafız Mustafa Âsım Şakir Görün* (2018); *Kara Bir Gün: Aziz Hüdâi Akdemir'in Hâtıraları-İstanbul Nasıl İşgal Edildi?)* (2021); *Mehmed Âkif'in Mekteb ve İlk Memuriyet Yılları, İlk Şiirleri-Uranie Tercümesi,* (2021); *Ben Giderim Adım Kalır: Yeni Türk Edebiyatında İhtifaller* (2023).

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ....11

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

BİZİM YOKUŞ: BASIN, KÜLTÜR-SANAT VE EDEBİYAT MERKEZİ OLARAK BÂBIÂLİ....19
"BÂBIÂLİ'NİN KARA SEVDALISI" REŞİD HALİD GÖNÇ'ÜN AİLESİ VE HAYATI....43
REŞİD HALİD'İN ÖLÜMÜNÜN BASINDAKİ AKİSLERİ....59
REŞİD HALİD'İN MATBUAT VE EDEBİYAT TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ....75
KURMACA METİN ÖRNEĞİ: BİR ROMAN KAHRAMANI OLARAK "REŞİD HALİD"....83
DÜNYADA VE ÜLKEMİZDE KOLEKSİYON MERAKI....87
BÂBIÂLİ'NİN DEV CÜSSELİ AMİGOSU: BİR KOLEKSİYONER OLARAK REŞİD HALİD'İN PORTRESİ....105
TÜRK EDEBİYATINDA PORTRE TÜRÜ VE REŞİD HALİD'İN KALEMİNDEN EDEBİYATÇILAR....131
REŞİD HALİD'İN KATILDIĞI EDEBÎ MAHFİLLER....145

İKİNCİ BÖLÜM
BENİM GÖZÜMLE YAZI YAZANLAR

EBÜZZİYA TEVFİK....155
EBÜZZİYA TEVFİK'İ NASIL TANIMIŞTIM?....159
ABDÜLHAK HÂMİD....163
RECAİZÂDE MAHMUD EKREM....167
CENAB ŞAHABEDDİN....171
SAMİ PAŞAZÂDE SEZÂİ....175
HÜSEYİN KÂZIM (ŞEYH MUHSİN-İ FANÎ)....179

ŞAİR LEYLA HANIM 183
UBEYDULLAH EFENDİ.....187
MUALLİM M. CEVDET 191
TEVFİK FİKRET 195
MEHMED RAUF.....201
BURSALI MEHMED TAHİR.....205
ALİ FUAD TÜRKGELDİ 209
EMİN BÜLEND SERDAROĞLU 213
MÜFİD RÂTİB 217
BALIKANE NÂZIRI ALİ RIZA BEY 221
BALIKHANE NÂZIRI ALİ RIZA BEY'İN HİKÂYELERİNDEN 225
AHMED RASİM 229
MEHMED GÂLİB 233
AHMED CAZİM.....237
MANSURİZÂDE MUSTAFA NURİ PAŞA.....241
SALİH MÜNİR ÇORLU 245
ÖMER FERİD KAM 247
NİMETİ ÜSTEL 251
İBRAHİM FAZIL PELİN 253
RAHMETLİ SADRİ ERTEM.....255

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KOLEKSİYONUMU NASIL TOPLADIM?
EDEBİYATÇILARIMIZ NELER YAZMIŞLAR?

KOLEKSİYONUMU YILLARCA NASIL UĞRAŞARAK TOPLADIM?-I 259
KOLEKSİYONUMU NASIL TOPLADIM?-II 263
KOLEKSİYONUMU NASIL TOPLADIM?-III 267
KOLEKSİYONUMU NASIL TOPLADIM?-IV 271
KOLEKSİYONUMU NASIL TOPLADIM?-V 273
KOLEKSİYONUMU NASIL TOPLADIM?-VI 277
EDEBİYATÇILARIMIZ NELER YAZMIŞLAR?-I 281
NELER YAZDILAR-I 287
NELER YAZDILAR-II 293
RESSAM VE KARİKATÜRİSTLER NELER YAZDILAR? 299
EDEBİYATÇILARIMIZ NELER YAZMIŞLAR?-II 303
NELER YAZDILAR?-III 311
NELER YAZDILAR?-IV 317
NELER YAZDILAR? -V.....322
NELER YAZDILAR?-VI 325

NELER YAZDILAR?-VII 331
NELER YAZDILAR?-VIII 335
NELER YAZDILAR?-IX 341
NELER YAZDILAR?-X 346

EKLER 351
EK I
REŞİD HALİD'LE YAPILAN RÖPORTAJLARDAN I-II 353
EK II
BİR SEVDALI 361
EK III
REŞİD HALİD'İN BİR HİKAYESİ: YALNIZLIK 367
EK IV
REŞİD HALİD'İN ÇENE AMELİYATI İÇİN PARİS'E GÖNDERİLMESİNE
DAİR DEDESİ SAİD EFENDİ'NİN ARİZASI 370

KAYNAKÇA 371

ÖN SÖZ

Toplumların kültürel, edebî, tarihî ve manevi mirasını geleceğe aktarmada bir ülkenin taşına toprağına sinmiş maddi unsurlar ve ulusal kimliğin tapu sicili olan mimarî yapılar kadar şair ve yazarların kalemleri de inkâr edilemez bir öneme sahiptir. Millî ve manevi duyguların tercümanı olan kalemler, unutmaya pek yatkın olan toplumsal hafızanın direnç kaleleridir. Tefekkür dünyamız ve duygu evrenimiz, geçmişin geleceğe taşıyıcı kolonları olan yazarlarla yeniden canlanır ve aktüel hayatın dinamikleri arasına karışır. Kesintisiz bir kültürel hayatın varlığı da geçmişi bugüne karmak suretiyle oluşan kıvamı her zaman taze tutmaktan geçer. Türk edebiyat ve kültür tarihinde kendisine gönül borcumuz olan kalemlerin sayısı hiç de az değildir. Bunlardan bazıları tek başına bir akademi veya bir üniversite gibi çalışıp millî hafızamıza sayfa sayfa irfan harcını taşımışlardır. Hatta bazıları bu uğurda adeta kendilerini unutarak evlenip çoluk çocuğa karışmaya fırsat bile bulamamışlardır. İlk aklımıza gelenleri hemen sayalım: Beyazıt Kütübhane-i Umumi Hâfız-ı Kütübü İsmail Saib Sencer, Ali Emirî Efendi, Hakkı Tarık Us, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Mükrimin Halil Yinanç, Tahir Nadi, İsmail Habib Sevük, Selim Nüzhet Gerçek, Abdülhak Şinasi Hisar, Hakkı Süha Gezgin, İsmail Fennî Ertuğrul, Feridun Nafiz Uzluk, Reşad Ekrem Koçu, Seyfettin Özege… Listeyi artırmak mümkün. Bu isimlerin unutulması, değerlerinden bir şey eksiltmez, hizmetlerinin kıymetini düşürmez, fakat ara sıra hatırlanmaları kendilerine olan millî borcumuzun ve uhdemize düşen vecibenin bir gereğidir. Bu girizgâhın ve elinizdeki biyografinin telif sebebi, yukarıdaki isimler gibi adı sanı birkaç kitap arasında kalmış ve maalesef kütüphanelerin tozlu raflarının insafına terk edilmiş bir zattır ki bu isim, meşhur bir meçhul olan Reşid Halid Gönç'tür. Araya doktora çalışmam girmeseydi, toplum adına hisseme düşen bu vefa borcunu çoktan ödeyecektim, fakat eşref saati ancak yakalayabildim. Dolayısıyla uzun yıllar sabırla topladığım Reşid Halid'e dair evrakın ete kemiğe bürünmesi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

BİZİM YOKUŞ: BASIN, KÜLTÜR-SANAT VE EDEBİYAT MERKEZİ OLARAK BÂBIÂLİ

Bir zamanlar literatürde "Dördüncü Kuvvet" olarak nitelendirilen ve bu özelliğiyle ünlü komutan Napolyon'u bile[1] korkutan basın gücü, etkin rolünü gelişen teknolojiyle birlikte sürdürmeye devam etmektedir. Günümüzde geleneksel kimliğini birçok açıdan kaybetse de ülkemizde basın-yayın, kültür-sanat ve edebiyatın atardamarlarının merkezi Bâbıâli'dir. Osmanlı Devleti'nin son günlerine kadar Veziriazamlık Sadaret binası, bugünkü İstanbul Valiliği olarak kullanılan tarihî binaya *Bâbıâli* denilmekteydi. Anadolu'da bir zamanlar yaygın olarak kullanılan "devlet kapısını aşındırmak" ifadesinin resmiyete bürünmüş adı olan Bâbıâli'ye Avrupalılar ve diplomatlar "Sublime porte" diyorlardı. Saraydaki Divan-ı Hümâyûn'un işlevini yitirmesinden ve kendisinin Bâbıâli'deki divanının öneminin artmasından sonra sadrazam, adalet dağıtılması işinde de en yüksek makamın sahibi olmuştu.[2] Devletin bekasının ve iflasının yolu, buradan çıkan kararlardan geçiyordu. O tarihlerde haşmetli Bâbıâli Konağı'nın Cağaloğlu Caddesi yokuşuna ve Alemdar Caddesi yokuşuna açılan iki kapısı vardı. Sirkeci'den Sultanahmet'e, yine Sirkeci'nden Divanyolu'na çıkan yollar yokuşlu olduğundan birine Alay Köşkü, diğerine de Bâbıâli, Cağaloğlu Yokuşu tabiri kullanılıyordu. İstanbul'u görmeyen, fakat bu muhiti kulaktan dolma işiten yabancılar bu cadde ve semtte Viyana, Madrid, Paris ve Budapeşte'de olduğu gibi geniş caddeler ve

---

1 Bazı kaynaklarda Napolyon'a atfedilen şöyle bir söz vardır: "Üç gazete, beni yüz sancaktan daha çok korkutur!" Bk. Seyit Kemal Karaalioğlu, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, cilt 2, İnkılâp ve Aka Kitabevleri İstanbul, 1973, s. 78.

2 Osmanlı'da devletin bürokratik yapısının merkezi olması itibariyle Bâbıâli'nin teşkilat ve yönetim şekline dair geniş bilgi için bk. Carter V. Findley, *Osmanlı İmparatorlu'nda Bürokratik Reform, Bâbıâli 1789-1922*, Haz. Derya Önder, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, 440 s.

heybetli şatolar var olduğunu sanmışlardır. Gerçi bir zamanlar Osmanlı Devleti'ndeki bürokratik erkânın tarihî köşkleri bu mıntıka içinde yer almaktaydı ve bu yüzden buradaki cadde ve sokaklara verilen adlar arasında Vezirhane Caddesi, Başmusahip Sokak, Mabeynci Yokuşu, Nöbethane Yokuşu, Nuruosmaniye Caddesi gibi nispetler dikkat çekmekteydi. Ancak birkaç asır bu özelliğini koruyabilmişti… Bâbıâli, bir muhalefet merkezi olarak da sansasyonel hadiselerin kaynağıydı. Yeniçeri baskınları, kazan kaldırmalar tarih boyunca zaman zaman Bâbıâli'yi yangın yerine çevirmiş, bu sokaklar unutulmaz acılara sahne olmuştu.[3] Bulgar toplarının uğultusunun Beyoğlu'ndan duyulduğu gecelerde tepesindeki sarıklar üzerinde yelken bezleri ve çullar asılmış, bitkin hayvanların çektiği muhacir arabaları o zamanki Sadaret, şimdiki Vilayet binasının önünde soluğu almıştı. Bu siperlerin altında ellerindeki tutuşmuş yanan uzun çıraları söndürmemeye çalışan talihsiz insanlar, birçok zavallı kadın, erkek, ihtiyar köylüler ve çocuklar büyük bir hızla hiç durmadan yokuş aşağı inmişlerdi. Onları takip eden ve sürüklenen koyunlarla birlikte herkes, düşe kalka, fakat yine koşa koşa bir kasırgadan kaçar gibi Bâbıâli'den akmıştı. Bir başka gün, yani Hürriyet ve İtilaf Fırkası çöktüğü ve Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa'nın canına kast edildiği gün, Enver Paşa burada bir at üstünde ve arkasında da başka atlılar, ellerinde bayraklar olduğu halde Bâbıâli binasının önünde sel gibi taşmışlardı. Enver Paşa, Sadaret kısmından hızla çıkarken karşıda, o zamanki sırası ile Ahmed İhsan'ın matbaası, sonra gazino ve daha sonra kebapçı dükkânı olan ve bugün yıkılmış bulunan binanın önünde bir sürü insan çete usulüyle toplanmıştı. Bu kalabalık tekbirler getirirken içeride Harbiye Nâzırı Nâzım Paşa bir kurşun ile öldürülmüştü… Bu hükümet darbesinden sonra bilindiği üzere İttihat ve Terakki tekrar iktidara gelmiş ve Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesini fırsat sayarak sürü sürü insan, sebepleri iyice araştırılmadan, asılmıştı. Başta Terlikçi Salih Efendi ile Refî Cevad olmak üzere, bir rivayete göre 500, diğer rivayete göre 800 kadar Hürriyet ve İtilafçı da Sinop'a sürülmüştü.[4] Kısacası Bâbıâli'nin

[3] Bâbıâli'nin tarihi ve ayrıntılı bilgiler için bk. Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, cilt 4, Nurgök Matbaası, İstanbul, 1960, ss. 1746-1754.

[4] *Alemdar* gazetesi ve Bâbıâli Baskını'na dair hatıraları için bk. Halid Fahri Ozansoy, *Edebiyatçılar Çevremde*, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara, 1970, ss. 332-336.

sicilinde kayıtlı neşeli ve huzurlu günler, hazin ve acı hatıralarla boy ölçüşemeyecek kadar azdır.

Yabancıların *La Sublime Porte* dedikleri Bâbıâli girişi
(İBB Atatürk Kitaplığı Arşivi)

Basın tarihinde önemli yeri olan *Cerîde-i Havadis, Tercüman-ı Ahvâl, Tasvîr-i Efkâr, Basiret, İbret, Tercüman-ı Hakikat, Sabah, İkdam* ve *Servet-i Fünun* gibi gazete ve dergilerin yayın hayatına atıldığı ilk yer olan Bâbıâli, birçok yapı kompleksini ve girintili çıkıntılı birçok mahalli, bünyesinde barındırdığından çağrışım yelpazesi son derece geniştir. Bu yüzden genellikle herkesin zihninde geniş bir anlam anaforu meydana getirir ve silsileler rüzgârı estirir… 1934 Belediye Şehir Rehberi'ne göre İstanbul Vilayet Konağı karşısından Sultanahmed-Beyazıd tramvay yoluna kadar uzanan büyük caddeye *Bâbıâli* denilmekteydi. Eski Bâbıâli, bugünkü Ankara Caddesi'nin Muradiye Sirkeci Tramvay Caddesi dört yol ağzından Nuruosmaniye Caddesi köşesine kadar olan yerin adıydı. 1934 Rehberi'nde eski Bâbıâli Caddesi'nin bir kısmına Ankara Caddesi adının verilmesi ve eski Bâbıâli Caddesi'nin yukarı parçasına eski Cağaloğlu Caddesi'ni ekleyerek "Bâbıâli Caddesi" adının muhafaza edilmesi Reşad Ekrem Koçu tarafından "lâubâliyâne bir isim kaydırması" olarak nitelendirilmiştir.[5]

[5] Bk. Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, s. 1756.

"BÂBIÂLİ'NİN KARA SEVDALISI" REŞİD HALİD GÖNÇ'ÜN AİLESİ VE HAYATI

Mehmed Reşid Halid Gönç, 1308 (1892) senesinde İstanbul'da doğmuştur. Babası eski Dâhiliye Nâzırı Mehmed Said Efendi ile Hafize Fıtnat Hanım'ın oğlu Mehmed Halid Bey (1276/1860-1907), annesi Fatma Reşide Hanım'dır. Halid Bey'in babası Safranbolulu Kabzımal Hasan Efendi'nin oğlu Mehmed Said Efendi de İstanbul'da doğmuş (Ağustos 1823-6 Aralık 1907) ve Bâbıâli'nin çeşitli kalemlerinde çalıştıktan sonra yüksek memuriyetlerde, Abdülaziz zamanında ve İkinci Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında iki defa Dâhiliye Nezareti'nde (1871, 1878) ve bir defa da Ticaret ve Ziraat Nezareti'nde (1878) bulunmuştur. Hususi hocalardan Arapça ve Farsça okuyan Said Efendi, Fransızcayı da kendi kendisine çalışmış, okuyup anlayacak kadar geliştirmiştir. Devrin ağırbaşlı, nazik ve herkese hürmet telkin eden kıymetli bir şahsiyeti olup hüsn-i hattıyla meşhurdu, güzel sülüs ve nesih yazıyordu. Mezarı Eyüp'tedir. Reşid Halid, Bâbıâli'de dürüst olmakla tanınan büyükbabası hakkında Mehmed Zeki Pakalın'a o devrin terbiye ve yetişme usullerine de işaret eden şu bilgileri vermişti:

> Ağır başlılığı pek maruftur. Hem de pek fazla, ifrat derecede… Hususî ve resmî hayatında herkesi, evlatları, torunları, hatta kendisini yetiştiren Âli ve Fuad Paşalar da dâhil olduğu halde yalnız 'Efendi' diye anarlardı. 'Efendi' kendisine alem olmuştur. Ömründe kahkaha ile güldüğü görülmemiştir. En fazlası hafif bir tebessümdür. Alkol namına içtiği de yalnız mey âlemlerinde yarım kadeh şaraptı. Ömründe sigara içmemiştir. İlk çıkan ana tüyleri hayatı boyunca çenesinde bulunan sakalını meydana getirmişti. Herhangi ve kimlerin bulunduğu mecliste olursa olsun alaturka saat dörtte (akşam ezanından dört saat sonra) behemehal çekilir, yatardı. En hiddetli zamanında bile bağırdığını ne gördüm ne işittim.

REŞİD HALİD'İN MATBUAT VE EDEBİYAT TARİHİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Reşid Halid'in tanıyan dostlarını hakkında ittifak ettikleri birkaç nokta vardır. Bunlardan birincisi "uzun yıllar hiç değişmeden, bozulmadan mesleğini icra etmesi"dir. İstanbul Telefon Müdürlüğünde çalışan, iyi bir kültürü, pürüzsüz bir Fransızcası olan Reşid Halid'i varlıklı ailesi vaktiyle Fransa'da yatılı okullarda okutmuş ve çene ameliyatı için de Almanya'da özel kliniklerde tedavi ettirmişti.[126] Avrupa görmesine ve oralarda senelerce yaşamış olmasına rağmen "İstanbul efendiliğini, çelebiliğini" kaybetmemişti. Geçiminin en kritik devresinde, az da olsa, "garanti sayılan" maaşını bir kenara bıkarak Bâbıâli'ye geçiş yaparak sonu meçhul bir maceraya atılmıştı. Hâfi Kadri Alpman'a göre bu yokuşu tanımayanlar, onun "çekici"liğine dayanmanın çok güç olduğunu takdir edemezler. Çünkü bir yandan görevin ağırlığı ile mücadele ederken öbür taraftan geçimini düşünmek bir maceradan ibaretti. Reşid Halid böyle bir devirde Bâbıâli'ye geçmişti. Hâlbuki o tarihlerde birçok kara bahtlı örnek vardı. Bunlardan ikisi intihar etmiş, diğerleri de sefaletle mücadeleye girişmiş, fakat sonunda mağlup olmuşlardı.[127]

Reşid Halid'i yazarların fotoğraf ve kısa biyografilerini, el yazılarını toplamak merakıyla başlayan hastalığı Bâbıâli'ye itmişti. Ağzının çarpıklığı ile müzmin bir bekârı Bâbıâli'nin havası da müzmin bir

[126] Adnan Tahir, "Koleksiyonu İçin Yaşıyordu", s. 6.
[127] Hâfi Kadri Alpman, *Portreler*, s. 98, 99.

KURMACA METİN ÖRNEĞİ: BİR ROMAN KAHRAMANI OLARAK "REŞİD HALİD"

1940'lı yıllarda Bâbıâli'deki matbuat deryasına dalan Reşid Halid, yolu buradan geçen herkesle bir şekilde temas kurmuş, koleksiyonu sebebiyle de herkesçe tanınmıştı. Onun gibi nev'i şahsına münhasır tipler, karakteristik özellikleri sebebiyle muhayyilede kolayca iz bırakan ve kolay kolay unutulmayan karikatür kişilerdir. Vakit Yurdu'nda çalıştığı yıllarda bütün matbuat erkânı Cağaloğlu'ndaki Yedigün Matbaası, Ülkü Yayınevi, Tan Matbaası, Türkiye Yayınevi, *Akşam, Milliyet* ve *Vatan* gazetelerindedir. Uzun yıllar neşriyat dostluğuyla birbirlerini tanıyan gazetecilerden bazıları hatıralarını roman konusu yapmıştır ki bunlar arasında Reşid Halid de vardır. Çetin A. Özkırım, fantastik bir hatıra formunda yazdığı *Düş Erimi* romanında askerliğini henüz yapmış, daha önce de M. Faruk Gürtunca'nın çıkardığı mecmualarda, Ülkü ve Türkiye Yayınevlerinde çalışan karikatürist Selim karakteri üzerinden Bâbıâli atmosferini anlatır. Bâbıâli mektebine yeni bir giriş yapan Selim, matbuat dünyasının tanınmış ünlüleriyle temasta bulunur ve tanıklıklarını roman boyunca dile getirir. Ahmet Mahir vasıtasıyla da Reşid Halid'le tanışır. Selim'in gözüyle o "çenesi sola çarpık, yaşlıca bir adam"dır ve nezaketi insanı tedirgin edecek kadar abartılıdır. Selim'den karikatürünü yapmasını isteyen Reşid Halid, bunu senelerdir bütün sanatkâr, muharrir, şair ve gazetecilerin fotoğraflarını, kendisine ithaf ettikleri bir küçük yazılarını ya da çizmek lütfunda bulundukları karitürlerini içine alan "naçiz koleksiyonu" için rica eder.[147]

Ahmet Mahir'in ağzından gün geçtikçe kıymeti artan bu koleksiyonun mahiyeti de okuyucuya verilir. Zira konuşurken koleksiyonun değerini ve önemini belirten saygılı sözcükler kullanırken Reşid Ha-

[147] Çetin A. Özkırım, *Düş Erimi,* Karacan Yayınları, İstanbul, 1982, s. 25, 40, 41.

BÂBIÂLİ'NİN DEV CÜSSELİ AMİGOSU: BİR KOLEKSİYONER OLARAK REŞİD HALİD'İN PORTRESİ

Türk kültür tarihine paha biçilmez bir servet değerinde koleksiyon bırakan Reşid Halid, her şeyden önce asil bir İstanbul ailesine mensuptu. Büyük babası vaktiyle Bâbıâli'de çok nüfuzu olan Dâhiliye Nâzırı Said Efendi idi. Babası ise kendisine koleksiyon merakını aşılayan bir koleksiyonerdi. Eski devlet ricâlinin resimlerinden ve yazılarından geniş bir koleksiyona sahipti. İbrahim Alâettin Gövsa *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*'ni hazırlarken Halid Efendi'nin resim koleksiyonundan çokça istifade etmişti.[187] Çocukluğunda sahne tozu yutan artistler/sanatkârlar gibi Reşid Halid de koleksiyon merakını babasından erken yaşta kapmış, gençliğinde resim ve pul koleksiyonu biriktirmeye başlamıştı. Avrupa'da muhtelif adreslerle iletişime geçerek o yıllarda üç bin kartpostal toplamıştı.[188] Babasından irsiyet aldığı bu merak sayesinde Reşid Halid, küçüklüğünde pek çok şeye merak salmıştır. Uzunca bir müddet babası gibi kartpostal, kitap, gazete toplamış, pul koleksiyonu yapmış, çeşitli dillerde gazeteler biriktirmeye başlamıştır. Fakat bu emeği, Almanya'ya gitmesi üzerine 12 Aralık 1929'da meşhur Doğancılar yangınında ateş olup küle dönmüştür.[189] "Bu manasız hayatı değerlendirmek için yeniden bir koleksiyon yapmaya başlamalıyım!" diyerek, bu seferki koleksiyonun hiç kimsede bulun-

---

[187] İbrahim Alâettin, edebiyatta, sanatta, ilimde, harpte, politikada ve her sahada şöhret kazanmış olan Türklerin hayatlarını ve eserlerini anlattığı *Türk Meşhurları* kitabındaki Reşid Halid'in dedesine ait "Sait Efendi" maddesinde bu gerçeği "Fotoğraf koleksiyonundan istifade ettiğimiz Bay Reşit Halid'in büyükbabasıdır," cümlesiyle ifade etmiştir. Bk. İbrahim Alâettin Gövsa, *Türk Meşhurları,* Yedigün Neşriyatı, İstanbul, 1946, s. 339.

[188] A.B.C., "Gazeteye Merak: B. Reşit Bu Hususta Dünya Şampiyonu Sayılabilir", *Vatan*, 03.09.1940, S. 16, s. 3.

[189] Avrupa'ya gitmeden önce Reşid Halid, koleksiyonunu Doğancılar'da ismini vermediği bir arkadaşına teslim etmiştir.

REŞİD HALİD'İN KATILDIĞI EDEBÎ MAHFİLLER

Reşid Halid, Bâbıâli'nin tozunu erken yaşta amcası vasıtasıyla yuttuktan sonra bu meşakkatli yolculuğu fırsata dönüştürmenin yollarına bakmıştır. Bu farkındalığa vardığı zaman dönemin birçok ünlü edebiyatçısı, sanatkârı ve Bâbıâli duayenleri henüz hayatta idi. Matbuat dünyasında hemen her kapıyı çalmaya ve her eşiği aşındırmaya başlayarak bir koleksiyon merakına düşmüştür. Bu vesileyle veya aile tanışıklıkları sebebiyle birçok edebî mahfile girip çıkmış, buradaki sohbetlerden ve dostluklardan istifade etmesini bilmiştir. Nefs-i İstanbul'da, uzun yıllar Aksaray'da ikamet etmesinin bir neticesi olarak Beyazıt, Divanyolu, Şehzadebaşı gibi merkezî yerlerde ve amcasının Uzunçayır'daki köşkü vesilesiyle dönemin birçok devlet ricâli, gazeteci, şair ve yazarlarıyla yolları sık sık kesişmiştir. *Vakit* gazetesindeki *Eski İstanbul'dan Yapraklar* tefrikasında[311] bu mahfilleri ve edebî durakları kendisine has üslubuyla anlatmaktadır. Şehzadebaşı çayhanelerinin sıra sıra dizildiği Direklerarası'nda yanan Ferah Tiyatrosu'nun altındaki muhallebicinin tam karşısındaki Mersin Çayhanesi, Mütareke döneminde Gönç'ün sık sık uğrak yerlerinden biridir. Gazetecileri çok seven, onlara karşı hususi bir sempatisi olan ve bir sabah dükkânında asılmış olarak bulunan Mersin Efendi, bazı gazetecilerin çay ve kahve parasını kabul etmeyecek kadar da hovardadır.[312]

Reşid Halid'in gördüğü/katıldığı ilk edebî mahfil, büyük dedesi Tanzimat ricâlinden Said Efendi'ye ait olan Uzunçayır'da Üçpınar ismiyle anılan üç tepe üstündeki köşklerden ortada bulunanı idi. Beş altı küçük küçük odadan ibaret mini mini bir yazlık olan bu köşkün 199 dönüm geniş arazisi tamamıyla bağdı. Üzüm mevsimi başladı mı bu bağın küçük köşkü yanındaki elli-altmış ağaçtan ibaret ufak ormanında ve köşkün önündeki çardaklarda saz ve söz âlemleri olurdu.

---

[311] *Eski İstanbul'dan Yapraklar*, tarafımızdan neşre hazırlanmaktadır.

[312] Reşid Halid Gönç, "*Eski İstanbul'dan Yapraklar*: Mersin Çayhanesi", *Vakit*, 24.07.1944, S. 9496, s. 2.

İKİNCİ BÖLÜM

BENİM GÖZÜMLE YAZI YAZANLAR

EBÜZZİYA TEVFİK

Bu seri yazımı hazırlamak için "Yazı yazanların el yazı ve resimleri'" koleksiyonumdaki kartonları karıştırırken matbaa ve gazeteciliğin bihakkın üstadı olanlardan "Ebüzziya Tevfik" birdenbire aklıma geliverdi.

Yaşadığı zamanın son senelerine yetişmiştim. Tesadüf de beni karşısına oturtarak çok yakından tanıttırmıştı. Binâenaleyh "Benim Gözümle Yazı Yazanlar Âlemi" başlıklı yazımın birinci şahsiyeti kendisi olması pek tabiî olmıyacak mıdır? diye şöyle bir düşündüm. Düşündüğüm gibi işte ilkini de o teşkil ediyor.

Bu yazılar, bu âlemde tanıdığım kimselerin birkaç satırla çizilmiş görebildiğimi zannettiğim karakteristik noktaları ile -tanıyabildiklerimin- hususiyetleridir.

"Ebüzziya Tevfik"

Kendisini 1909 senesinde tanıdığıma göre 34 sene gibi arkaya atılmış oldukça uzun bir zaman gerisine dönüp eski eserleri meydana çıkarmak için kazı yapan bir antika arayıcısı gibi ben de hafızamı karıştırmak, hâtıralarımı tazelemek suretiyle Ebüzziya Tevfik'in karakteristik noktalarını ve hususiyetlerini gözleriniz önüne sıralamağa çalışacağım.

İsmi yalnız "Tevfik" iken vakitsiz kaybettiği Ziya ismindeki en büyük oğlunun hâtırası namına adının başına bir Ebüzziya'yı "Ziya'nın babası" ilâve eden bu zat hakkında hafızamda kalabilenler şunlardır:

Ne kupkuru ne de bıllık bıllık[1] bir vücut. Zannedersem buğdayî denilen bir renk. Uzun ile kısa arasında orta bir boy. Sevimli bir yüzle çenesini kaplayan siyahları adamakıllı seyrekleşmiş alafranga ile alaturka arasında kalmış kır bir sakal, dişleri de muntazam denebilecek bir durumda.

[1] Etli butlu, çok tombul kimse (İ.Ö.).

Matbuata Dair Hatıralar

EBÜZZİYA TEVFİK'İ NASIL TANIMIŞTIM?

Ebüzziya Tevfik'i yakından tanımıştım. Kendisi sürgün iken[4] eski Tarih Encümeni azasından Tanzimat ricâlinden Said Efendizâde amcam Mehmed Galib'i tesadüf karşısına çıkarıyordu. Biri rejimin adamı, diğeri rejimin muhalifi olan bu iki zat o kadar anlaşmış, o kadar anlaşmışlardır ki birbirinden hiç ayrılmayan iki dost oluvermişlerdi. Mehmed Galib üstünde sürgün damgası bulunan bu dostuna birçok hizmetler yaptığı gibi vazifesi başka yerlere nakledildiği vakitte de mektuplarını eksik etmemişti. Hatta bin bir vesileden istifade ederek tarafını bulup ezdirmemeğe çalışmıştı.

İkinci Hamid'in istibdadı devrilerek Meşrutiyet rejimi kurulduğu vakit de bu iki dost biri hür, diğeri menkûb [itibardan düşmüş] olarak İstanbul'da gene buluşuyorlardı. Meşrutiyet başlangıcında çıkan çeşit çeşit gazeteler arasında da 31 Mayıs 1909 Pazartesi günü Ebüzziya Tevfik'in *Yeni Tasvir-i Efkar*'ı çıkıyordu (Bu tarih gayet doğrudur. Bende koleksiyonu bulunan Ebüzziya Tevfik'in bu gazetesinin birinci sayısından alıyorum).

Gazete çıkar çıkmaz da Ebüzziya Tevfik bu düşkün dostuna derhal:

— Mehmed, senin kalemin kuvvetlidir. Benim gazetem senin demektir. Binaenaleyh yazı yazabilirsin, demişti. Mehmed Galib bu kardeşliği, bu vefakârlığı tabii minnetle karşılayarak derhal kabul etmiş ve tarihî makaleler yazmaya başlamıştı. Oturmakta olduğu Uzunçayır'daki köşkten hemen hemen hiç inmeyen amcam yazılarını matbaaya benim gönderirdi.

---

[4] "Ebüzziya" adı kendisine ilk sürgününden kalmıştır. Yeni Osmanlılarla ilişkisinden dolayı 1873 Nisan'ında Ahmed Midhat'la beraber sürüldüğü Rodos'tan İstanbul'a ancak 1876'da Abdülaziz'in hal' edilmesinden sonra dönebilmiştir. 1900'de düzenlenmesi öngörülen Jön Türk Kongresi'nin davetiyelerini basması üzerine ise Konya'ya sürülmüştür ve burada 8 yıl sürgünde kalmıştır. Bk. Türesay, "Bir Osmanlı Matbaacısının Sergüzeşti: Ebüzziya Tevfik'in Matbaa-i Ebüzziya'sı", ss. 36-43 (İ.Ö.).

ABDÜLHAK HÂMİD

"Benim Gözümle Yazı Yazanlar Âlemi" başlıklı yazılarımın ikincisini Şairiâzam'a tahsis ediyorum.

1910 senesinin Temmuz'unda Boğaz vapurlarının birinde amcam Mehmed Gâlib tarafından Abdülhak Hâmid'e takdim ediliyordum. Edebiyat ve bilhassa şiir delisi bir genç için bu arzu edilen pek mühim bir hâdise idi.

Bir musiki parçasını takip ediyormuşum gibi varacağımız yere kadar büyük zevk ile nefes almadan yavaş yavaş çıkan âhenkli sesini dinlemiştim.

Aradan haftalar geçtiği halde birkaç dakikalık hazzı bir türlü unutamıyordum.

Yine böyle bir fırsatın önüme çıkıvermesini can u gönülden dilerken hiç beklemediğim bir günde istediğim oluverdi.

— Reşid bugün davetli bulunduğum bir toplantıya Hâmid de gelecekmiş. Seni de istersen götürebilirim.

Toplantıda birkaç saat kalmak saadetine mazhar olarak Hâmid'in:

"Tatlıdır ruz u şebi dünyanın
Tatmıyorsan o senin noksanın"

"Az çok hayalden gelir insana teselliyet
Pür-iğbirardır yüzü gülmez hakîkatın!"[6]

beyitleriyle memleketimizin saltanat devrinin o günlerine pek uygun:

"Bu mülkün halkını söylet sana feryâd lâzımsa,
Bu halkın mülkünü seyret harâb-âbâd lâzımsa."[7]

---

[6] Bk. Abdülhak Hâmid, *Hacle*, (İstanbul, Matbaa-i İdare-i Şirket-i Mürettibiye, 1303/1886), s. 21 (İ.Ö.).

[7] Hâmid'in Nâmık Kemal'e nazire olarak yazdığı "lâzımsa" redifli bu şiir için bk.